

Ситюк В. В.

Національний авіаційний університет

ВІДТВОРЕННЯ ОДЯГУ ЯК МАРКЕРА СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПЕРСОНАЖА

У статті розглядається проблема відтворення одягу як маркера соціального статусу літературного персонажа. У пошуках ефективних способів передання соціального статусу в літературному перекладі нам доводилося насамперед звертатися до соціології, культури й історії. Соціальний статус розглядається як становище особи чи групи людей у соціальній системі та характеризується визначальними особливостями, насамперед в одязі. Різниця у класовому становищі визначала не лише якість тканини, вишуканість вбрання, а й елегантність. Дослідження було виконано на матеріалі українських перекладів англійських романів XIX століття. У ньому досліджувалися труднощі, які виникали під час перекладу, аналізувалися основні тактики, до яких вдавалися перекладачі для їх подолання, а саме перекладацькі трансформації, які відіграють одну з головних ролей, фонологічні знання, які для цього потребувалися. Було проаналізовано також тактики відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа з позиції еквівалентності перекладу та проникнення перекладача в суть тексту. Якщо перекладач заплутається у статусних тонкощах, то не зможе передати персонажі у правильному ключі, що призведе до спотворення передачі основної думки. Перспективи проведених досліджень убачаються у виявленні та перекладі маркерів соціального статусу на матеріалі художньої літератури інших історичних епох та культур. У даному дослідженні розглядалася епоха вікторіанської Англії, яка хронологічно збігалася із правлінням королеви Вікторії. Дана епоха мала безліч особливостей, не притаманних нашій мові та культурі, які були відображені в текстах та становили безліч складнощів у відтворенні. У цей період був написаний відомий роман Оскара Вайльда «Портрет Доріана Грея», який слугуватиме основним джерелом для дослідження.

Ключові слова: Вікторіанська епоха, трансформації, статус, тканини, еквівалентність.

Постановка проблеми. Виявлення в художньому тексті маркерів соціального статусу літературного персонажа, які реалізують статусні відносини персонажів у тексті, є проблематичним у перекладі, оскільки перекладачу потрібно зберегти художній задум повідомлення автора та роль, яку вони виконують в оригіналі художнього твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прояв соціального статусу у стилі життя людини досліджували неодноразово, але особливо помітними є роботи У. Еко, В. Карасика, С. Лабова, Е. Поливанової, О. Швейцера, О. Удада, Jг. Gregory, W. Stanford та інших.

Постановка завдання. Мета статті – знайти та порівняти маркери одягу на позначення соціального статусу персонажа в оригіналах і перекладах художніх творів, а також проаналізувати тактики їх відтворення, труднощі досягнення адекватності й еквівалентності.

Виклад основного матеріалу. Художні твори виступають джерелом інформації про життя окремої епохи народу. Таким способом можна дізна-

тися, як жили люди, як одягалися, що їли, як заробляли, проводили вільний час тощо. Таким джерелом є англійський роман Оскара Вайльда «Портрет Доріана Грея». Оскільки він був написаний англійським письменником у Вікторіанську добу (1837–1901 рр.), то у творі описано побут XIX ст. Навіть у самому романі письменник вказує на часовий простір і особливості вікторіанської Англії XIX ст.

Письменники-вікторіанці та сучасні стилізатори приділяють багато уваги опису вбрання своїх героїв, що виступає додатковою їхньою характеристикою. Ці описи містять чимало елементів, які потребують старанного відтворення в перекладі, що далеко не завжди вдається здійснити без втрат. Базові предмети одягу не змінили своєї назви, але суттєво відрізняються фасонами, не завжди їх можна передати за допомогою простих словикових відповідників. Змінилася мода, і перекладачеві доводиться шукати варіанти, здатні створити зоровий образ того або іншого предмета туалету [3, с. 85].

Відомо, що зовнішність свідчить значною мірою про соціальний статус, за одягом можна

найперше робити припущення про достаток людини. Різні частини мови, а саме дієслова, прикметники та прикметники, часто можуть бути маркерами соціального статусу літературного персонажа. Верхній одяг і його оздоблення, тканини, матеріали, навіть їхні кольори вирізняються розкішшю у представників вищого класу та не вирізняються взагалі нічим примітним у представників нижчих класів [4, с. 176].

Розглянемо першу цитату про ставлення до одягу однієї із представниць вищого класу:

“Oh! but I have seen specimens of the inhabitants”, answered the duchess vaguely. “I must confess that most of them are extremely pretty. And they dress well, too. They get all their dresses in Paris. I wish I could afford to do the same” [13, с. 32].

– *О! Але мені доводилось бачити її мешканок, – непевно провадила герцогиня. – І, мушу визнати, здебільшого вони дуже гарні. Та й одягаються зі смаком. Вони ж бо замовляють собі вбрання у Парижі. Якби це й мені таку змогу!* [1, с. 26].

Наведений фрагмент тексту знайомить читача з тим фактом, що в XIX ст. англійські модниці замовляли вбрання у столиці моди – Парижі. У ті часи вважалося, що імпортне вбрання вишуканіше та гарніше за власне англійське, особливо якщо воно із самої Франції. Але ми бачимо лише загальні слова в тексті оригіналу:

– *extremely pretty* – *дуже гарні*, передано в українському тексті за допомогою калькування;

– *dress well* – *одягаються зі смаком*, передано за допомогою підбору українського виразу, тобто модуляцією: *dress well* → [одягатися добре] → *одягатися зі смаком*.

За допомогою такого перекладацького прийому фахівець намагається підкреслити те, з яким захопленням вони купували собі одяг. Отже, досягнення еквівалентності стає можливим навіть завдяки підбору лексики з відповідним конотативним значенням. Однак одяг того часу мав специфічні ознаки, через що з'являються труднощі під час перекладу, наприклад, як у такій цитаті:

She lives with her mother, a faded tired woman who played Lady Capulet in a sort of magenta dressing-wrapper on the first night, and looks as if she had seen better days [13, с. 43].

Живе вона разом з матір'ю, виснаженою, змарнілою жінкою, що першого вечора в якомусь червоному капоті грала леді Анулетті [1, с. 36].

Тут наведена перша згадка справжньої назви жіночого одягу, а не просто «загальне» уявлення. Так, одяг *magenta dressing-wrapper* – це жіноче вбрання, де *magenta* – це колір (purple-red in

colour), a *dressing-wrapper* – a loose dressing gown or negligee; the formality of the wrapper depends on the fabric used to create it.

Цікавий, на наш погляд, варіант перекладу – «*червоний капот*». Так, колір трішки не збігається, оскільки «маджента» – це червоно-фіолетовий колір, а не червоний, тобто тут перекладач редукує кольоратив до червоного кольору і, на жаль, тим самим викликає в уяві трохи інший образ, ніж той, що задумав автор. А от сама назва *dressing-wrapper* передана українським терміном для жіночого вбрання «*капот*». У «Словнику української мови» [6] термін «*капот*» означає «заст. жіночий хатній одяг вільного крою; халат» [6]. Такий переклад можна вважати відповідником, оскільки як «*dressing-wrapper*», так і «*капот*» – це загальні поняття, «халат вільного крою».

Чоловічий одяг XIX ст. – костюм ділового буржуа, і його елементи загалом однакові для представників усіх верств суспільства. Різниця у класовому становищі визначається якістю матерії, елегантністю крою, вишуканістю прикрас та іменитістю кравця. Модний повсякденний чоловічий одяг включає закритий двобортний сюртук до стегон із високим коміром, короткий, зазвичай строкатий жилет і білу сорочку із крохмальним коміром-стійкою. Довжина коміра доходить до шік, він має назву «фатермордер» – «батьковбивця», адже за формою і розміром нагадує знаряддя тортур. Пізніше стає модним фрак, який носять у поєднанні зі світлим жилетом і панталонами до щиколоток. У холодну пору року популярні редингот з декількома комірами чи пелериною і так званий «каррик» – дуже довгий плащ, зі складками ззаду і пелериною з оборками в кілька ярусів [4, с. 180].

Чоловічу моду протягом XIX ст. диктувала переважно Англія. Дотепер вважається, що Лондон для чоловічої моди є тим же, що Париж для жіночої. Тому варто приділити особливу увагу чоловічій моді, оскільки у Вікторіанську добу існував чіткий дрес-код для кожного соціального статусу та навіть події (*evening dress, traveling suit, walking suit*). У XIX ст., коли зовнішній вигляд був дуже важливим у вищому світі, кожен юнак за допомогою кравця, перукаря або купця намагався надати собі виду значного і важливого пана. Важливість одягу зазначає сам автор роману:

With an evening coat and a white tie, as you told me once, anybody, even a stock-broker, can gain a reputation for being civilised [13, с. 7].

Ти ж сам колись був сказав, що у фракці й білій краватці навіть біржовик може зажити пену-тації цивілізованої істоти [1, с. 5].

Тобто для того, щоби справити найкраще враження, вистачило надягти фрак та краватку. З погляду перекладу термін “*an evening coat*” становить труднощі, оскільки у відомих тлумачних словниках його немає, натомість пропонуються як синоніми такі терміни: *an evening dress, an evening cloths*, що у словниках пояснюються як “attire for wearing at a formal occasion during the evening, esp. (for men) a dinner jacket and black tie, or (less commonly, for women) a floor-length gown” [10]. В українському перекладі ми бачимо термін «фрак», що за СУМ – «чоловічий двобортний одяг в талію, з вирізаними спереду полами та довгими фалдами ззаду, який одягають в урочистих випадках, на офіційних прийомах, для виступу в концертах і т. ін.» [6].

Тобто з першого погляду загальні словосполучення “*an evening coat*” в англійській мові має конкретне значення – «фрак», тому його було передано в українському тексті за допомогою конкретизації, оскільки дослівний переклад “*an evening coat*” – «вечірнє пальто». Таким чином перекладач вдало відтворив маркер одягу й тим самим не заплутав читача.

Будь-який світський чоловік того часу носив фрак. На початку XIX ст. фраки туго охоплювали талію та мали пишній у плечі рукав, що допомагало чоловікові відповідати ідеалу краси того часу: тонка талія, широкі плечі, маленькі руки і ноги за високого росту.

Іменник “*a coat*” виявився універсальною лексемою (*a piece of clothing with long sleeves that you wear over your other clothes when you go outside* [9], яка описує декілька типів одягу. В українській мові іменник “*coat*” має багато варіантів перекладу: *пальто, халат, піджак, куртка* тощо. Та навіть за наявності великої кількості варіантів перекладачі не завжди вдаються до конкретизації, як у такому прикладі:

– “*Yes*”, *murmured Lord Henry, settling his button-hole in his coat*; “*and when they grow older they know it*” [13, с. 27].

– *Авжеж, – пробурмотів лорд Генрі, поправляючи квітку в петельці, – а з часом вона ще й упевнюється в цьому* [1, с. 21].

Тут лексема “*coat*” узагалі не була передана еквівалентом «пальто», а весь вираз “*settling his button-hole in his coat*” зазнав цілковитої трансформації – «*поправляючи квітку в петельці*».

Особливу увагу варто приділити тканині, оскільки в ті часи вона визначала статус людини, і чим дорожча вона була, тим багатшим був володар тканини, з якої було пошите вбрання. Так,

в одному абзаці проявляється любов до мистецтва тканини, де згадуються всі найвідоміші на той час види дорогих та якісних тканин:

And so, for a whole year, he sought to accumulate the most exquisite specimens that he could find of textile and embroidered work, getting the dainty Delhi muslins, finely wrought with gold-thread palmates and stitched over with iridescent beetles’ wings; the Dacca gauzes, that from their transparency are known in the East as “woven air”, and “running water”, and “evening dew”; strange figured cloths from Java; elaborate yellow Chinese hangings; books bound in tawny satins or fair blue silks and wrought with fleurs de lys, birds and images; veils of lacis worked in Hungary point; Sicilian brocades and stiff Spanish velvets; Georgian work, with its gilt coins, and Japanese Foukousas, with their green-toned golds and their marvellously plumaged birds [13, с. 108].

Отак цілий рік Доріан усе колекціонував найдобріші зразки **тканин і вишивок**. Мав він чудовий **муслін** із Делі – з гарно витканими візерунками із золотого пальмового листя і райдужних крилець жуків; **газ** із Дакки, через свою прозорість знаний на всьому сході під назвами «**ткане повітря**», «**водяний струмінь**» і «**вечірна роса**»; дивовижно розмальовані **тканини з Яви**; жовті китайські **куртини** тонкої роботи; книжки в оправі з брунастого **атласу** або красивого блакитного **єдвабу**, затканого французькими ліліями, птахами та іншими образками; **мереживні** угорські **покривала**; сицилійську **парчу** і цупкий іспанський **оксамит**; **грузинські вироби**, опоряджені золотими монетами; зелено-золотисті **японські тканини** з чудово на них вигантуваними птахами [1, с. 90].

– **Textile** – **тканина**, передано в українському тексті за допомогою словникового відповідника;

– **embroidered work** – **вишивка**, передано за допомогою опущення, оскільки лексема “*work*” вилучена в перекладі;

– **muslin** – **муслін**, передано в українському тексті за допомогою транскрипції;

– **gauz** – **газ**, передано за допомогою транскрипції;

– **cloths from Java** – **тканини з Яви**, передано в українському тексті за допомогою калькування;

– **satın** – **атлас**, передано за допомогою словникового відповідника;

– **silk** – **єдваб**, передано за допомогою конкретизації, оскільки в українській мові «**єдваб**» – це «заст. сорт коштовної шовкової тканини» [6];

– **brocade** – **парча**, передано в українському тексті за допомогою словникового відповідника;

– *velvet* – оксамит, передано за допомогою словникового відповідника;

– *Japanese Foukousas* – японські тканини, передано за допомогою генералізації.

У даному разі перекладач звертався до різних перекладацьких трансформацій, щоб викликати в читача образ кожної тканини, максимально наближений до тих, які описував автор.

В іншому прикладі варто розглянути труднощі, з якими знову зіткнувся перекладач, та шляхи їх подолання:

“So sorry I am late, Dorian. I went to look after a piece of old brocade in Wardour Street and had to bargain for hours for it. Nowadays people know the price of everything and the value of nothing” [13, с. 37].

На Ворддор-стріт я нагледів шматок старовинного грезету, і довелося години дві за нього торгуватись. Нині люди знають ціну всього, хоч не мають і поняття про справжню вартість бодай чого-небудь [1, с. 31].

Сама тканина *“brocade”* в англомовних тлумачних словниках пояснюється як:

– heavy cloth with a raised design often of gold or silver threads [9];

– a rich silk fabric with raised patterns in gold and silver; a fabric characterized by raised designs [9].

За англійськими словниками, *“brocade”* – це дорога щільна тканина, яка зазвичай оздоблена срібним або золотим візерунком. В українському перекладі запропоновано термін *«грезет»*, що в СУМ пояснюється так: *«заст. шовкова або шерстяна тканина із дрібним візерунком того ж кольору (перев. сірого)»* [5]. Але в українській мові є відповідник терміна *“brocade”* – *«парча»*: *«складноузорчаста тканина, зроблена з шовкових і золотих або срібних чи імітуючих їх ниток»* [6].

Наведемо ще декілька прикладів уживання цього терміна:

I love beautiful things that one can touch and handle. Old brocades, green bronzes, lacquer-work, carved ivories, exquisite surroundings, luxury, pomp – there is much to be got from all these [13, с. 87].

Старий грезет, зелена бронза, лаковані дрібнички, різьблення із слонової кості, вишукані

інтер'єри, розкіш, пишнота – усе це дає чимало вміху [1, с. 73].

The state bed of Sobieski, King of Poland, was made of Smyrna gold brocade embroidered in turquoises with verses from the Koran [13, с. 107].

Парадне ложе Яна Собеського, короля Польщі, стояло під шатром із золотого смірнського грезету, на якому було нанизано туркусом вірші з Корану [1, с. 90].

Як видно з наведених прикладів, розглянутий термін *“brocade”* передано українським терміном *«грезет»*, який позначає також тканину, але не ту, яка мається на увазі під *“brocade”*. Тобто перекладач вдається до хибного еквівалента. У цьому разі доречно було б ужити український відповідник – *«парча»*, бо інакше порушено смислове навантаження речення, що відводить читача від задумки автора.

Висновки і пропозиції. Отже, в англомовних творах ХІХ ст. маркери соціального статусу літературного персонажа відтворюються переважно за допомогою таких трансформацій, як словникові відповідники чи конкретизації, а також генералізації та транскрипції. Рідше вживаються модуляції та калькування. Перекладач також часто вдавався до заміни значень, зважаючи на смисл твору, але, на жаль, не завжди це допомагало досягнути еквівалентності, часто руйнувало смислове навантаження повідомлення. Часте неточне відтворення значень є одним з основним недоліків автора. Труднощі виникають насамперед у відтворенні кольорів, особливих видів одягу, характерних лише для описаної епохи, або тканин, вони долаються за допомогою вдало підбраного еквівалента або смислового розвитку, завдяки яким можна викликати в уяві читача потрібний образ і передати стилістичні та статусні характеристики того чи іншого маркера, або ж відтворюються неправильно і викликають неправильний візуальний образ в уяві читача.

Перспективи подальших розвідок убачаємо у виявленні тактик відтворення маркерів соціального статусу в дослідженнях на матеріалі художньої літератури інших історичних епох і культур. Корисним може бути з'ясування та подальше застосування цих тактик у перекладі вищезгаданих маркерів.

Список літератури:

1. Вайльд О. Портрет Доріана Грея : роман. Пер. з англ. та прим. Р. Доценка. Київ : Школа, 2003.
2. Карасик В. Язык социального статуса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2002. 333 с.
3. Некряч Т., Чала Ю. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : монографія. Київ : Кондор, 2013. 194 с.

4. Попович Ю. Відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа в перекладі (на матеріалі українських перекладів британських художніх творів XIX ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 Київ, 2017. 243 с.
5. Сітко А., Струк І. Адекватність та еквівалентність у перекладі мовних особливостей. *Science of Europe*. Прага (Чехія), 2016. Вип. 10 (10). С. 122–126.
6. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/kucher>.
7. Струк І. Стратегії відтворення аномалій діалектного мовлення в перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їхніх перекладів українською та російською мовами). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ : Університет «Україна», 2014. Вип. 30. С. 83–97.
8. Шкаратан О. Социология неравенства. Теория и реальность ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 526 с.
9. Cambridge International Dictionary of English. *Cambridge University Press*. 2021. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english>.
10. Collins English Dictionary. URL: <http://www.collinsdictionary.com/spellcheck/english/> (CED).
11. MacMillan English Dictionary and Thesaurus. URL: <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/> (MED).
12. Weber M. Class, Status, Party. *Essays in Sociology* / Max Weber ; H. H. Girth, C. Wright Mills (eds.). New York : Oxford University, 1946. P. 180–95.
13. Wilde O. The picture of Dorian Gray. *OriginalBook.ru*. 1890.

Sytiuk V. V. REPRODUCTION OF CLOTHES AS A MARKER OF SOCIAL STATUS OF A LITERARY CHARACTER

The article gives an insight into the problem of reproduction of clothes as literary characters' social status markers. In search of effective ways of rendering the social status in literary translation we have to turn to sociology, culture and history. Social status is considered as a position of a particular person or group of people in the social system, which is determined by the features, especially in clothing. The difference in class position determines not only the quality of the fabric, the sophistication of the outfit, but also the elegance. The study was based on Ukrainian translations of nineteenth-century English novels. The study analyses difficulties that appeared during the translation, the main tactics were analysed which translators needed to overcome the difficulties were analysed, namely language transformations which play one of the main roles, phonological knowledge that is required for this. The tactics of reproduction of a sign of the social status of the literary character from the standpoint of equivalence of translation and the translator's penetration into the essence of the text were also analysed. If the translator is entangled in the subtleties of status, he will not be able to convey the characters in the right way and thus will lead to the distortion of transferring the main idea. The prospects for further research lie in the identification and translation of signs of leadership of social status based on the materials of fiction of other historical epochs and cultures. This study examined the era of Victorian England, which chronologically coincided with the reign of Queen Victoria. This era had many features that are not inherent in our language and culture, which were reflected in the texts and were many difficulties in reproduction. Oscar Wilde's famous novel "Portrait of Dorian Gray" was written during this period. It will be one of the main sources for the research.

Key words: *Victorian era, transformations, status, clothes, equivalence.*